

Minder broedende Roodborsten na koude winters

Hoe bekend en talrijk de Roodborst ook is, veel aandacht in het Nederlandse vogelonderzoek heeft de soort nog niet gekregen. Dat is opmerkelijk. Onze Britse burens lopen namelijk weg met Roodborsten, kozen hem als hun nationale vogel en hebben een literaire traditie waarin hij regelmatig op het toneel wordt gebracht. Wat weten we over deze 'bosvogel'? Een verkenning.

De vermaarde Britse ornitholoog David Lack schetste in het interessante boekje *The Life of the Robin* hoe het leven van Engelse Roodborsten eruitziet. Net na de Tweede Wereldoorlog onderzocht hij een populatie in een prachtig heggelandschap in Devon in Zuidwest-Engeland. Veel van wat hij schrijft zal waarschijnlijk ook van toepassing zijn op Nederlandse Roodborsten: mannetjes blijven het hele jaar in hun territorium, dat ze zingend en vechtend verdedigen tegen indringers. Vrouwtjes verplaatsen zich buiten de broedperiode (maart – juli) over korte afstanden naar een eigen stek, die ze vervolgens ook zingend verdedigen tegen soortgenoten. Vanaf januari smelten de territoria van lokale mannetjes en vrouwtjes echter alweer samen, als beide geslachten na een ogenschijnlijk agressieve ontmoeting (ze vliegen tegen elkaar op) gepaard raken. Dan begint een periode waarin ze elkaar gedogen en de vrouwtjes niet meer zingen. Doorgaans starten vrouwtjes in de tweede helft van maart of begin april met het bouwen van een nest met takjes en veel mos. Dat doen ze meestal op de grond, bijvoorbeeld tegen een boomstam of ander verhoging. Soms maken Roodborsten gebruik van nestkasten. Voor zoekers van natuurlijke nestplekken zijn het lastige vogels: zodra je in de buurt komt, kijken ze op ruime afstand toe wat die vogelaar ervan bakt. Als er jongen zijn worden

ze wat feller, waardoor het nest dan iets makkelijker te vinden is. In Nederland worden in recente jaren tussen de 10 en 40 nesten per jaar gevolgd via het Meetnet Nestkaarten. Die gegevens bekijken we verder in dit artikel, samen met de broedvogeltellingen en de gegevens van het ringproject Constant Effort Sites (CES).

Gedeeltelijk trekvogel

Als we naar de Nederlandse gegevens kijken, is het goed om te beseffen dat de situatie gecompliceerd wordt doordat niet alle Nederlandse Roodborsten standvogels zijn. Ringvangsten laten zien dat een deel van de broedvogels naar Engeland, Frankrijk of Spanje trekt. Welk percentage van onze Roodborsten (waarschijnlijk dus vooral vrouwtjes) zo ver trekt, is niet bekend. Vermoedelijk betreft het een kleine minderheid. Van september tot november worden de Roodborsten die blijven, aangevuld met trekvogels uit Fenno-Scandinavië en Noordoost-Europa. Deze noordelijke Roodborsten trekken voor een deel verder naar Zuid-Europa, maar er blijven er ook veel bij ons overwinteren. De dichtheidskaart van de winter in de Vogelatlas doet vermoeden dat deze wintergasten vooral de gebieden bezetten waar weinig lokale broedvogels zijn. Zo raken duingebieden, steden en dorpen in het najaar een stuk dichter bevolkt met

Roodborsten zijn vaak niet bang om dicht bij mensen in de buurt te komen.

Foto: Marcel van Kammen

➤ *Ideaal roodborstenbiotoop: gemengd bos met gedeeltelijke bodembedekking van varens en bosbessen. Zeijerstrubben, Drenthe. Foto: Willem van Manen*

➤ *Een karakteristiek nest met een volledig legsel (6 eieren) van een Roodborst. Varena, Hoenderloo. Foto: Willem van Manen*

Roodborsten. Overigens herbergen veel bosgebieden in hoog-Nederland 's winters minder Roodborsten dan in het broedseizoen. Dat suggereert dat broedvogels uit deze gebieden zich ook naar elders verplaatsen en niet massaal worden vervangen door overwinteraars. Wat maakt delen van deze bossen in de winter minder aantrekkelijk? Of wordt het urbane gebied juist aantrekkelijker, bijvoorbeeld vanwege de aanwezigheid van groenblijvende en besdragende struiken en de net wat hogere temperaturen?

Broedverspreiding

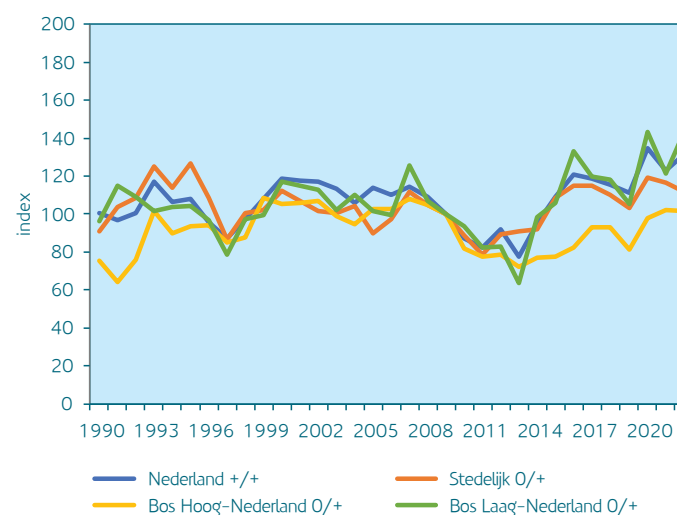
Nadat de noordelijke Roodborsten in maart en april wegtrekken, hebben de lokale broedvogels het rijk weer alleen. Roodborsten komen wijdverspreid voor en worden in driekwart van de telgebieden van het Broedvogel Monitoring Project (BMP) vastgesteld. In gemengde bossen en naaldbossen op de zandgronden zijn de hoogste dichtheden te vinden, zoals de noordelijke Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug. Daar zijn gemiddeld tussen de één en twee territoria per hectare te vinden. Naarmate er minder bos- of parkachtig landschap is, worden Roodborsten schaarser. In de vaak nog jonge bossen op kleigrond en in het stedelijk groen is de dichtheid ongeveer de helft van die in bossen op zandgrond. In de open agra-

rische gebieden en moerassen vind je veel minder Roodborsten. Ze houden van bomen en opgaand struikgewas en een bodem die niet helemaal bedekt is, zodat ze daarop kunnen foerageren.

Vorst nekt de Roodborst

Mede dankzij de toename van opgaande begroeiing in parken, bossen, laan- en erfbeplanting namen Roodborsten in de afgelopen drie decennia licht toe (figuur 1). De trends variëren enigszins tussen regio's en habitats. In de open duinen en vooral in het boerenland van Laag-Nederland namen de aantallen het sterkst toe. In de binnenduinenbossen is op de lange termijn juist sprake van enige afname.

Bijna overal zijn echter twee periodes van opmerkelijke terugval zichtbaar: 1996-1997 en 2009-2013. Tijdens de laatste dip was de afname redelijk gelijkmatig verdeeld over de verschillende habitats. Het herstel vanaf 2014 verliep in bossen in Hoog-Nederland echter trager dan elders. Bij deze twee dalperiodes ligt het voor de hand om een verband te zoeken met de koudere winters, wat vermoedelijk meer lokale Roodborsten het leven kost. Dat blijkt

Figuur 1. Trend van de Roodborst als broedvogel in Nederland en in drie habitats in 1990-2022 met de ontwikkeling op lange en korte termijn.

De effecten van menselijke verstoring op wadvogels bij het Friese Westhoek

Bij het Friese Westhoek bevindt zich een belangrijke hoogwatervluchtplaats voor overtuigende wadvogels. Tegelijkertijd is Westhoek populair onder menselijke bezoekers. Hoe vaak worden rustende vogels verstoord en hoe groot is het effect hiervan? En zouden we de menselijke verstoring kunnen verkleinen? Om deze vragen te beantwoorden heeft Sovon in 2020 en 2022 onderzoek gedaan bij de Westhoek.

Dat het Waddengebied een unieke plek is, hoeven we je waarschijnlijk niet te vertellen. Het Waddengebied is zelfs het belangrijkste getijdengebied in Noordwest-Europa en wordt jaarlijks door miljoenen vogels gebruikt. Helaas laten veel van de vogelsoorten die afhankelijk zijn van de Wadden negatieve populatietrends zien, ondanks dat het gebied is bestempeld als Natura 2000 en een plekje heeft op de UNESCO Werelderfgoedlijst.

Niet alleen onder vogels is het Waddengebied een populaire plaats. Ook bewoners en bezoekers maken volop gebruik van alles wat dit gebied te bieden heeft, wat soms zorgt voor tegenstrijdige belangen. Een voorbeeld van zo'n situatie doet zich voor in het Friese Westhoek (figuur 1). Dit is een van de belangrijkste hoogwatervluchtplaatsen in de westelijke Waddenzee met een grote verscheidenheid aan doortrekkende of overwinterende watervogels, zoals Bergeenden, Pijlstaarten, Kluten, Bonte Strandlopers, Krombekstrandlopers, Tureluurs, Rosse Grutto's, Wulpen en Kokmeeuwen. Deze vogels zijn hier echter niet alleen, want de kwelder bij Westhoek is het hele jaar vrij toegankelijk en trekt, met name in de

zomer en nazomer, een flink aantal menselijke bezoekers. Dit zorgt voor de nodige verstoring van de in Westhoek overtuigende vogels, wat de kwaliteit van dit rust- en foerageergebied niet ten goede komt.

Tijdelijk afsluiten

Om te kijken of de verstoring op de kwelder verminderd kan worden, is bij Westhoek een pilot 'dynamisch zoneren' gestart. Hieronder verstaan we het tijdelijk afsluiten van locaties op momenten dat – in dit geval – vogels kwetsbaar zijn. In het geval van de Westhoek betekent dit dat de kwelder wordt afgesloten bij vloed, wanneer het tij hoog is en de vogels rusten. Deze pilot is onderdeel van het meerjarige programma 'Wij & Wadvogels', dat als doel heeft om de omstandigheden voor vogels in het Waddengebied te verbeteren. De pilot startte in 2020 met een zogenaamde nulmeting, waarbij onderzoekers van Sovon, geholpen door studenten, bijhielden hoeveel de vogels op de kwelder bij Westhoek verstoord werden en waar deze verstoring vandaan kwam. Verstoringbronnen werden onderverdeeld in menselijke en natuurlijke verstoringbronnen.

❖ *Vogelaars en fotografen zorgen voor veel verstoring op Westhoek.*
Foto: Jeroen van Wijk

➤ *Roodborsten zijn geen liefhebbers van sneeuw en ijs.*
Foto: Jelger Helder

inderdaad het geval: was een winter volgens de categorisering door IJnsen relatief streng, dan is het aantal Roodborsten in het daaropvolgende voorjaar bijna steevast flink afgenomen (figuur 2). Een uitzondering daarop was het voorjaar van 2012, dat volgde op een zachte winter met alleen in de eerste twee weken van februari een koudegolf zonder sneeuwval. Misschien was deze periode te beperkt om serieuze wintersterfte te veroorzaken, of werden de vrijgekomen gebieden door meer jonge vogels bezet. De winter ervoor kende wel een erg koude decembermaand met bijna de hele maand sneeuw, waardoor de omstandigheden voor Roodborsten, die op zicht naar voedsel op de bodem zoeken, slecht waren.

Dat koude winters kunnen leiden tot verhoogde wintersterfte, blijkt ook uit de gegevens van CES. In koudere winters is de overleving van adulte vogels significant lager dan in zachte winters. Bij het

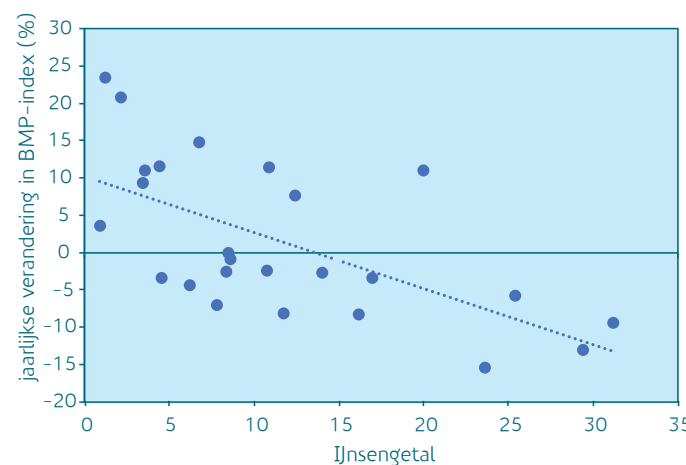
aantal juveniele Roodborsten dat de winter overleeft is zo'n verband opmerkelijk genoeg niet zichtbaar. Dat zou bijvoorbeeld te maken kunnen hebben met het trekgedrag van de jonge vogels, die mogelijk verder wegtrekken en daardoor minder last hebben van koude in het broedgebied. In ieder geval is duidelijk dat lokaal overwinterende Roodborsten niet zo goed tegen de kou kunnen, net als bijvoorbeeld Winterkoningen. Na de twee koude winters van 1995/96 en 1996/97 (waarin de laatste Elfstedentocht verreden werd) broedden er bijna een kwart minder Roodborsten in Nederland. De serie koudere winters van 2010 tot 2013 zorgde voor een vergelijkbare afname van de populatie.

Twee broedsels

Na koude winters beginnen de Nederlandse Roodborsten niet zichtbaar later met broeden. Dat leiden we af uit de 558 nestkaarten die tussen 1985 en 2022 werden ingevoerd. Uit de gevolgde nesten blijkt dat Roodborsten gemiddeld op 20 april hun eerste ei leggen (alle jaren gezamenlijk). De nestgegevens laten bovendien twee duidelijke legpieken zien, wat wijst op het frequent optreden van tweede legsets. Vier van de vijf roodborstpaartjes gaat naar schatting voor een tweede leg, gemiddeld 34 dagen na de start van het eerste broedsel. Heel soms is er zelfs een derde leg. Broedsels mislukken regelmatig (in ongeveer 40% van de gevallen, berekend volgens de Mayfield-methode). Bij de nesten die wel succesvol zijn, vliegen gemiddeld 5 jongen uit, zonder duidelijk verschil tussen vroeg en laat gestarte legsets.

Na deze globale verkenning blijven er nog allerlei vragen over. Wat is bijvoorbeeld de verhouding tussen de overwinteraars en lokale vogels in de winterperiode? Tot hoe ver in het voorjaar blijven overwinterende Roodborsten nog zingen? Zijn er verschillen tussen het stedelijk gebied en bossen in Nederland, zoals bij de Merel? Voor wie zich er verder in wil verdiepen... Roodborsten genoeg om er eens wat beter naar te gaan kijken.

— Albert de Jong

Figuur 2. Na koude winters nemen Roodborsten meestal in aantal af, na milde winters nemen de aantallen juist vaak toe. Het vorstgetal van IJnsen verklaart 37% van de variatie in veranderingen in de broedvogelindex tussen opeenvolgende broedseizoenen, een correlatie die statistisch significant is. Gemeten over de periode 1997 – 2021.

